ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЗА ФАКТОМ НЕЗАКОННОГО ВИКОРИСТАННЯ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ ПРИБУТКУ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ, БЛАГОДІЙНИХ ПОЖЕРТВ АБО БЕЗОПЛАТНОЇ ДОПОМОГИ

НАКОНЕЧНИЙ Андрій Олегович - аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності Львівського державного університету внутрішніх справ

ORCID ID: https:/0009-0006-7168-6179

УДК 343.9

DOI: https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2024.4.40

Стаття присвячена дослідженню визначення особливостей досудового розслідування кримінальних проваджень за фактом незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги.

Встановлено, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 201-2 КК України, може бути вчинене у виді як кримінального проступку, так і злочину. Відповідно, однією з особливостей досудового розслідування цього кримінального правопорушення є можливість його здійснення в різних формах – дізнання та досудового слідства (залежно від ступеня тяжкості вчиненого діяння), що, у свою чергу, зумовлює порядок здійснення досудового розслідування. Розкрито особливості досудового розслідування у формі дізнання порівняно з досудовим розслідуванням у формі досудового слідства.

Доведено, що особливістю досудового розслідування також є необхідність правильного визначення кола обставин, які становлять предмет доказування у кримінальному провадженні про кримінальне правопорушення, передбачене ст. 201-2 КК України, та їх встановлення в ході досудового розслідування. Окреслено коло обставин, які становлять предмет доказування в зазначеному кримінальному провадженні.

Встановлено форми вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України. Звернено увагу на необхідність доведення спрямованості умислу особи, яка вчиняла протиправні дії, що підпадають під ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України, на отримання прибутку. Вказано на потребу документального підтвердження належності предметів (товарів) до гуманітарної допомоги, благодійної пожертви, безоплатної допомоги.

Встановлено, що особливістю досудового розслідування зазначених кримінальних проваджень є необхідність правильного встановлення та дотримання правил територіальної підслідності.

За результатами проведеного дослідження узагальнено особливості досудового розслідування кримінальних проваджень за фактом незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, а також вказано, що їх врахування цих обставин дозволить забезпечити ефективне досудове розслідування зазначених кримінальних проваджень.

Ключові слова: досудове розслідування, предмет доказування, підслідність, гуманітарна допомога, безоплатна допомога, благодійна пожертва.

Постановка проблеми

Виявлення ознак кримінального правопорушення є досить важливим кроком у запобіганні вчиненню кримінальних правопорушень і припиненні протиправної діяльності, однак без організації ефективного досудового

розслідування, дотримання розумних строків досудового розслідування, викриття винної особи та притягнення її до кримінальної відповідальності навряд чи можна говорити про дотримання засад кримінального процесу. Оскільки Україна наразі отримує допомогу (гуманітарну, благодійну) від різних держав, національних та міжнародних організацій, то й кількість кримінальних правопорушень щодо незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги постійно зростає. Так, відповідно до постанови Верховної Ради України «Про звіт Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування можливих порушень законодавства України у сфері отримання, розподілу, транспортування, зберігання, використання за цільовим призначенням гуманітарної та іншої допомоги, а також неефективного використання державного майна, яке може бути використане для тимчасового розміщення внутрішньо переміщених осіб та забезпечення інших потреб держави» від 21.09.2023 р. № 3395-IX, згідно з відповіддю Офісу Генерального прокурора від 30.05.2023 р., відповідно до відомостей ЄРДР, органами Національної поліції України здійснювалося досудове розслідування 443 кримінальних проваджень за статтею 201-2 КК України. Крім того, розслідується ще понад 200 кримінальних проваджень щодо неправомірних дій з гуманітарною допомогою, розпочатих за іншою кваліфікацією (шахрайство, привласнення та розтрата майна, крадіжка, хабарництво тощо). За результатами досудового розслідування повідомлено про підозру 168 особам у 113 кримінальних провадженнях, з них за статтею 201-2 КК України – 114 особам у 77 кримінальних провадженнях. До суду направлено 74 обвинувальні акти, з них за статтею 201-2 КК України – 48. За результатами судового розгляду ухвалено 28 обвинувальних вироків, з них за частиною 3 статті 201-2 КК України – 13. Закрито 181 кримінальне провадження, з них за статтею 201-2 КК України – 96 [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Незважаючи на те, що КК України відносно нещодавно доповнений ст. 201-2, однак як розробкою теоретичних питань складу кримінального правопорушення щодо незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, так і дослідженням практичних основ досудового розслідування цього кримінального правопорушення займалися А. В. Айдинян, О. С. Бондаренко, О. М. Бондарук, В. І. Гришко, О. О. Дудоров, Д. В. Каменський, В. М. Киричко, А. В. Коломійчук, З. В. Красько, О. В. Лісовська, О. К. Марін, Р. О. Мовчан, А. О. Радзівіло, В. О. Савчук, С. І. Спільник, М. І. Хавронюк, А. О. Шаповалова, О. В. Швидка, В. М. Шевців, А. В. Шевчук, І. М. Ясінь, А. М. Ященко та інші вітчизняні науковці. Поза тим, оскільки досліджуване кримінальне правопорушення може бути кваліфіковано як кримінальний проступок, так і злочин, та належить до кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, то воно є корисливим злочином і має певні ознаки кримінальних правопорушень проти власності, що викликає невпинні дискусії, в тому числі й щодо особливостей розслідування досліджуваного кримінального правопорушення.

Метою статті є визначення особливостей досудового розслідування кримінальних проваджень за фактом незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги.

Виклад основного матеріалу

Відповідно до ст. 3 КПК України, досудове розслідування – це стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, клопотання про закриття кримінального провадження. Згідно зі ст. 215 цього Кодексу, досудове розслідування злочинів здійснюється у формі досудового слідства, а кримінальних проступків – у формі дізнання [2].

Оскільки кримінальне правопорушення, передбачене ст. 201-2 КК України, може бути вчинене у виді як кримінального проступку, так і злочину, то однією з особливостей досудового розслідування цього кримінального правопорушення є його здійснення в різних формах – дізнання та досудового слідства відповідно. Залежно від форми досудового розслідування залежатиме порядок його здійснення, в тому числі суб'єкт здійснення досудового розслідування, строки досудового розслідування тощо.

Звертаючись до розкриття особливостей дізнання, О. А. Марченко наголошує, що воно є повноцінним досудовим розслідуванням, але з винятками, які зумовлюють спрощення кримінальної процесуальної форми, а саме: 1) скорочений строк проведення дізнання; 2) обмеження застосування окремих запобіжних заходів; 3) заборона проводити негласні слідчі (розшукові) дії; 4) можливість спрощеного розгляду обвинувального акту в суді [3, с. 52]. Водночас, наведена позиція підлягає уточненню з урахуванням положень, визначених главою 25 КПК України. По-перше, ч. 1 ст. 300 КПК України прямо передбачає можливість проведення під час досудового розслідування кримінальних проступків негласних слідчих (розшукових) дій, визначених ч. 2 ст. 264 та ст. 268 цього Кодексу: зняття інформації з електронних інформаційних систем за умови, що доступ до інформації не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або якщо таке зняття інформації не пов'язано з подоланням системи логічного захисту; встановлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу). По-друге, дізнання у кримінальних провадженнях, у тому числі щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст. 201-2 КК України, характеризується іншими особливостями, зокрема: колом суб'єктів, які здійснюють дізнання; колом процесуальних дій, що можуть бути проведені до внесення відомостей до ЄРДР; колом процесуальних джерел доказів; суб'єктами складання письмового повідомлення про підозру; порядком закінчення дізнання тощо.

Наступна особливість досудового розслідування кримінального правопорушення, відповідальність встановлена ст. 201-2 КК України, стосується кола обставин, які становлять предмет доказування у кримінальному провадженні про нього, та їх встановлення в цій стадії кримінального провадження. Визначаючи коло обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, законодавець до них відносить: подію кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форму вини, мотив і мету вчинення кримінального правопорушення; вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення; обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру та спеціальної конфіскації (ч. 1 ст. 91 КПК України) [2].

Узагальнений перелік обставин, які входять у предмет доказування, наводить А. М. Падалка, на думку якого встановленню у кримінальних провадженнях під час досудового розслідування підлягають: спосіб вчинення кримінального правопорушення; загальні відомості про нього; обставини, пов'язані із суб'єктом вчинення кримінального правопорушення; взаємозв'язки засобів

його вчинення з предметом посягання [4, с. 28]. Уточнюючи коло цих обставин стосовно досліджуваного кримінального правопорушення, В. М. Шевців пропонує до обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, віднести наступні: обставини, що характеризують подію кримінального правопорушення; обставини, що характеризують особу злочинця; обставини, що впливають на ступінь тяжкості кримінального правопорушення, міру кримінальної відповідальності та покарання; обставини, що впливають на прийняття процесуальних рішень стосовно особи злочинця; інші обставини [5, с. 115].

Важливим для проведення ефективного досудового розслідування є встановлення способу вчинення протиправного діяння. Його встановлення дозволяє вирішити одне з основних питань досудового розслідування – здійснити правильну кваліфікацію кримінального правопорушення, визначитися з обсягом слідчо-оперативних заходів, необхідних для доведення вини (чи невинуватості) конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення. У зв'язку з цим, спосіб вчинення як складова об'єктивної сторони кримінального правопорушення, завжди був і залишається визначальним елементом діяльності слідчого з розкриття та розслідування будь-якого протиправного діяння. Адже на етапі, коли ще не встановлено винного, спосіб учинення злочину (через утворені сліди та їх характерні особливості) дає змогу вирішувати завдання стосовно встановлення особи злочинця, а за наявності підозрюваного – визначати зміст і ступінь протиправності вчинених ним дій [6, с. 214]. Як слушно наголошує М. І. Хавронюк, ст. 201-2 КК України передбачено три форми вчинення цього кримінального правопорушення, а саме: 1) продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги; 2) використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги; 3) укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном – товарами (предметами) гуманітарної допомоги, благодійними пожертвами, безоплатною допомогою [7].

Саме третій з наведених способів вчинення досліджуваного кримінального правопорушення – укладання інших правочинів щодо розпорядження товарами (предметами) гуманітарної допомоги, благодійними пожертвами, безоплатною допомогою – викликає низку питань практичного характеру. Насамперед, у такому разі виявити факт нецільового використання предметів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України, недостатньо, адже потрібно довести, що метою цих діянь було отримання прибутку. Переважна більшість науковців наголошує на тому, що на законодавчому рівні в аспекті кваліфікації зазначеного кримінального правопорушення відсутнє визначення прибутку – чи ним є чистий прибуток від реалізованого в різний спосіб предмету кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України, чи вартість реалізованого майна в цілому.

На нашу думку, важливим є те, що особа мала намір отримати прибуток у розмірі, за який передбачена кримінальна відповідальність у диспозиціях ст. 201-2 КК України, і саме це необхідно довести органам досудового слідства / дізнання. Зазначене викликає найбільше труднощів, адже це має бути свідома поведінка винної особи. Оскільки особа, яка може бути притягнута до кримінальної відповідальності за ст. 201-2 КК України, має діяти з умислом на отримання прибутку, то відповідно вона має й усвідомлювати, що товари / послуги / допомога є гуманітарною допомогою / благодійною пожертвою / безоплатною допомогою відповідно.

Тобто органи досудового слідства / дізнання мають довести спрямованість умислу особи, яка вчиняла протиправні дії, що підпадають під ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України.

Окрім того, органи досудового розслідування мають виявити і долучити до матеріалів досудового розслідування документи на підтвердження того, що майно, яке стало предметом кримінального правопорушення, є саме тим майном, що підпадає під ознаки ст. 201-2 КК України. З цього приводу можна послатися на окрему думку судді Волинського апеляційного суду у справі № 159/1346/22, в якій він зазначив, що оскільки матеріали справи не містять документального підтвердження того, що бронежилети, захисні каски

та підсумки для бронежилетів, що були вилучені під час огляду місця події та обшуку, є гуманітарною допомогою, благодійною пожертвою, безоплатною допомогою, то рішення слідчого судді про арешт майна в цьому кримінальному провадженні необхідно було скасувати [8].

У доктрині кримінального процесу наголошується на важливості встановлення обставин, які входять у предмет доказування у кримінальному провадженні. Так, А. М. Падалка зазначає, що успішність розслідування залежить від цілеспрямованості пошуково-пізнавальної діяльності слідчого, правильного і чіткого визначення предмета розслідування – кола обставин, які підлягають встановленню [4, с. 28]. Вагому роль у встановленні цих обставин відіграє дослідження обстановки злочину, в ході якого, як вказує В. А. Динту, слідчий повинен ставити перед собою такі завдання: встановити факт вчинення злочину; визначити вид злочину, який було вчинено; визначити середовище, у якому було вчинено злочин; визначити елементи обстановки, пов'язані з подією злочину; визначити елементи обстановки злочину, що містять криміналістично важливу інформацію; встановити об'єктивність обстановки злочину; визначити фактори, що призвели до зміни чи пошкодження обстановки злочину (кліматичні умови, дії осіб тощо); визначити наявність або відсутність ознак інсценування обстановки злочину; визначити зв'язок обстановки злочину зі способом вчинення злочину; визначити зв'язок обстановки злочину з особою злочинця; визначити зв'язок обстановки злочину з об'єктом злочину. Вирішення вказаних завдань дасть можливість слідчому отримати інформацію щодо події, що сталась в умовах, які ним вивчаються, особи злочинця, способу, яким вчинявся злочин, об'єкта посягання, визначити найбільш вірогідні версії та прийняти рішення щодо планування подальшого ходу розслідування [9, с. 394].

Ще однією особливістю досудового розслідування зазначених кримінальних правопорушень є необхідність правильного встановлення та дотримання правил підслідності. У першу чергу, це стосується територіальної підслідності, яка дозволяє визначити орган досудового розслідування, до відання якого належить проведення досудового розслідування залежно від місця вчинення кримінального правопорушення. Так, для дослідження цього питання можна змоделювати декілька ситуацій. Для прикладу умисел на вчинення протиправних дій, передбачених ст. 201-2 КК України, в особи (потенційного злочинця) виник у місті Києві (особа достовірно знала, що до міста Львова надійде гуманітарна допомога, яку планувала там і реалізувати з метою одержання прибутку), і в подальшому це майно було реалізовано через інтернет-майданчики у місті Львові. У зазначеній ситуації місцем вчинення протиправних дій є місто Львів. Водночас, трапляються випадки, коли декілька продавців (співучасників) знаходяться в різних населених пунктах або діють майже на всій території України. Тому в цьому випадку також важливим є дотримання правил територіальної підслідності під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 201-2 КК України.

Висновки

Викладене свідчить, що досудовому розслідуванню кримінальних проваджень за фактом незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги притаманна низка особливостей, а саме: 1) можливість його здійснення в різних формах – дізнання та досудового слідства (залежно від ступеня тяжкості вчиненого діяння), що, у свою чергу, зумовлює порядок здійснення досудового розслідування; 2) необхідність правильного визначення кола обставин, які становлять предмет доказування у кримінальному провадженні про кримінальне правопорушення, передбачене ст. 201-2 КК України, та їх встановлення в ході досудового розслідування; 3) необхідність правильного встановлення та дотримання правил територіальної підслідності. Врахування цих особливостей дозволить забезпечити ефективне досудове розслідування кримінальних проваджень за фактом незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги.

SUMMARY

The article is aimed at studying the peculiarities of pre-trial investigation of criminal proceedings on the fact of illegal use of humanitarian aid, charitable donations or free-of-charge assistance for profit.

The author establishes that the criminal offense under Art. 201-2 of the Criminal Code of Ukraine may be committed in the form of both a criminal offense and a crime. Accordingly, one of the peculiarities of pre-trial investigation of this criminal offense is the possibility of its implementation in various forms – inquiry and pre-trial investigation (depending on the severity of the committed act), which, in turn, determines the procedure for conducting pre-trial investigation. The author reveals the peculiarities of pre-trial investigation in the form of inquiry as compared to pre-trial investigation in the form of pre-trial investigation.

It is proved that a peculiarity of pre-trial investigation is also the need to correctly determine the range of circumstances which are the subject matter of proof in criminal proceedings on a criminal offense under Article 201-2 of the Criminal Code of Ukraine and to establish them during the pre-trial investigation. The author outlines the range of circumstances which constitute the subject matter of proof in the said criminal proceedings.

The forms of committing a criminal offense under Art. 201-2 of the Criminal Code of Ukraine are identified. Attention is drawn to the need to prove that the intent of the person who committed the unlawful acts falling under the elements of the criminal offense under Article 201-2 of the Criminal Code of Ukraine was aimed at making a profit. The author emphasizes the need for documentary evidence of the items (goods) belonging to humanitarian aid, charitable donation, and free-of-charge assistance.

It is established that the peculiarity of the pre-trial investigation of these criminal proceedings is the need to correctly establish and comply with the rules of territorial jurisdiction.

Based on the results of the study, the author summarizes the peculiarities of pre-trial investigation of criminal proceedings on the fact of illegal use of humanitarian aid, charitable donations or free-of-charge assistance for profit, and also indicates that their consideration of these circumstances will ensure an effective pre-trial investigation of these criminal proceedings.

Key words: pre-trial investigation, subject of proof, jurisdiction, humanitarian aid, free-of-charge aid, charitable donation.

Література

1. Про звіт Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування можливих порушень законодавства України у сфері отримання, розподілу, транспортування, зберігання, використання за цільовим призначенням гуманітарної та іншої допомоги, а також неефективного використання державного майна, яке може бути використане для тимчасового розміщення внутрішньо переміщених осіб та забезпечення інших потреб держави: постанова Верховної Ради України від 21.09.2023 р. № 3395-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3395-20?find=1&text.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

3. Марченко О. А. Особливості досудового розслідування кримінальних проступків у формі дізнання: деякі процесуальні аспекти. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 3. Ч. 2. С. 49-54.

4. Падалка А. М. Методика розслідування організованої злочинної діяльності у сфері оподаткування: теорія і практика: автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Ірпінь, 2021. 40 с.

5. Шевців В. М. Методика розслідування незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Харків, 2023. 231 с.

6. Криміналістика: підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко та ін. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 544 с.

7. Хавронюк М. І. За незаконне використання гуманітарної допомоги – кримінальна відповідальність. URL: https://pravo.org.ua/blogs/za-nezakonne-vykorystannya-gumanitarnoyi-dopomogy-kryminalna-vidpovidalnist/.

8. Окрема думка судді від 06.05.2022 р. у справі № 159/1346/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104209409.

9. Динту В. А. Обстановка злочину як об'єкт пізнання. *Актуальні проблеми держави і права*. 2013. Вип. 69. С. 392-398.